

УДК 343.2(091)

DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.087

Пузиревський М. В.,

старший викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та криминології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8835-3238

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ М. П. ЧУБИНСЬКОГО (1871–1943) НА КЕРІВНІ ЗАСАДИ НАУКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА МОТИВУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВопорушення

Досліджено погляди М. П. Чубинського на засади науки кримінального права та мотив кримінального правопорушення. З'ясовано, що вивчення історії вітчизняної кримінально-правової науки, зокрема вчень, ідей та поглядів М. П. Чубинського, слугує базою задля вдосконалення юридичного мислення, кримінального права та кримінального законодавства, практики його застосування в майбутньому.

Ключові слова: наукові погляди, М. П. Чубинський, кримінальне право, наука кримінального права, кримінальне правопорушення, мотив кримінального правопорушення.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення у процесі підготовки співробітників вітчизняних правоохоронних та правозастосовних органів важливого значення набуває отримання повного обсягу знань щодо генези кримінально-правових поглядів у нашій державі на всіх етапах її розвитку. У теперішній період розбудови української державності, коли особливої актуальності набувають питання української національної ідеї, національної історії, доцільним постає звернення до доробку тих українських науковців, праці яких заклали фундамент вітчизняної науки кримінального права.

Треба зауважити, що під час розбудови української правової держави особливого значення набувають саме питання наступності правових положень як у науці, так і в безпосередній законотворчій практиці. Вітчизняна практика правотворення і правозастосування останніх років довела, що національне законодавство не здатне самостійно забезпечувати реалізацію прав та обов'язків громадян і протидіяти кримінальним правопорушенням повною мірою.

За таких умов вивчення генези (історії виникнення і становлення) вітчизняної кримінально-правової науки, зокрема вчень, ідей та поглядів її основоположників, яким, безумовно, є М. П. Чубинський (1871–1943), може слугувати тією фактичною базою задля вдосконалення юридичного мислення, кримінального права та кримінального законодавства, практики його застосування в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чубинський М. П. (1871–1943) визнаний науковою спільнотою в Україні та за її межами як основоположник соціологічного напрямку в науці кримінального права. Проте, як свідчить проведений аналіз праць, що прямо чи опосередковано присвячені вченому, досі немає такого дослідження, яке всебічно презентувало б внесок науковця у розвиток вітчизняної науки кримінального права та кримінального законодавства.

Однак було б безпідставно констатувати, що громадська, державно-політична й науково-педагогічна діяльність М. П. Чубинського досі не були об'єктом наукового пізнання. Висвітленню окремих аспектів багатогранної діяльності вченого приділено увагу в нечисленних працях сучасних вітчизняних науковців, зокрема П. С. Берзіна [1–6], І. С. Гриценка [7], М. І. Колоса [8], В. А. Короткого [9], І. Б. Усенка [10] та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні наукових поглядів М. П. Чубинського (1871–1943) стосовно керівних засад розвитку науки кримінального права та мотивів злочинів (кримінальних правопорушень – у сучасному розумінні – *М. П.*), що визначили подальший розвиток вітчизняної кримінально-правової теорії та її практики.

Виклад основного матеріалу. Як показало детальне ознайомлення з працями дослідників творчої особистості М. П. Чубинського (1871–1943), і в творах, і в інших публікаціях вищезазвані науковці або розглядали окремі напрями наукових досліджень М. П. Чубинського, або давали оцінки його науковій творчості без глибокого наукового аналізу, або такі публікації мали суто інформаційний характер.

На цій підставі можна стверджувати, що комплексне дослідження наукових здобутків М. П. Чубинського на сьогодні відсутнє, а стан наукової розробки доктринальних наукових кримінально-правових учень та ідей цього видатного вченого, зокрема про науку кримінального права, кримінально-правову політику, мотив кримінального правопорушення та зворотню дію закону про кримінальну відповідальність, перебуває на недостатньому рівні.

У кримінально-правовій науці серед різноманітних фундаментальних поглядів М. П. Чубинського особливий інтерес викликають питання про засади науки кримінального права та мотив вчинення кримінального правопорушення.

Своє бачення щодо основних засад кримінально-правової науки М. П. Чубинський виклав у науковій брошурі «Загальна характеристика нових учень у кримінальному праві», яка була видана у 1898 р. [11]. У вищезазначеній праці вчений спробував переглянути усталені на той час уявлення про науку кримінального права. На його переконання, тривалий період кримінальне право розглядали як юридичну дисципліну, що вивчає тільки злочин і покарання, й лише нещодавно виникла потреба внести до науки кримінального права допоміжні дисципліни, що вивчають як органічний світ злочинців, так і ті соціальні умови, завдяки яким виникають злочини. На думку М. П. Чубинського, це призвело до того, що одні вчені почали говорити про кримінологію, а інші – про кримінальну соціологію [11, с. 1].

У своєму дослідженні науковець зводив новітні вчення в науці кримінального права до двох типів, зокрема до антропології і соціології.

Відмежовуючи антропологічний напрям від соціологічного, вчений зазначав, що кожен з них має свої певні особливості, тому, досліджуючи їх зміст, він вважав, що оцінка цих учень у літературі має певну невизначеність. Тим не менше, як наголошував М. П. Чубинський, обов'язок сформулювати власний погляд на новий напрямок у науці стоїть перед кожним вітчизняним і зарубіжним криміналістом [11, с. 3–4].

У 1902 р. було опубліковано фундаментальну працю М. П. Чубинського – «Наука кримінального права та її складові елементи» [12]. На її сторінках автор зосереджувався здебільшого на висвітленні питань реформування меж і завдань науки кримінального права, та чи не вперше в тогочасній вітчизняній і зарубіжній кримінально-правовій науці на монографічному рівні здійснив комплексний аналіз її поняття, предмета й змісту.

У своєму аналізі теорії науки кримінального права М. П. Чубинський акцентував на таких трьох важливих моментах:

– *по-перше*, зазначав, що наука взагалі й кримінального права зокрема не передбачає рівного, невтомного, спокійного та безболісного розвитку;

– *по-друге*, учений підкреслював, що наука є відображенням життя людства й не може не поділяти його долі, а спроби зовсім ізолювати науку від життя завжди призводили до її занепаду, хоч би якою доброю метою не надихалися автори цих спроб;

– *по-третє*, науковець звертав увагу на те, що в науці абсолютна істина є недосяжною, тому можливе лише наближення до неї; невпинними є пошуки істини, пов'язані зі спробами проникнути у сферу невідомого; новостворені теорії та гіпотези, які живлять науку, водночас не прищеплюються одразу, оскільки старі погляди постійно перебувають у протиборстві з новими. Така боротьба, що є джерелом нескінченного прогресу, з різною інтенсивністю в різні періоди відбувалася в науці кримінального права [12, с. 3, 4, 5].

На думку М. П. Чубинського, науку необхідно розуміти як систематичне й вироблене за допомогою певних методів дослідження будь-якої категорії явищ або істот (органічних чи неорганічних). Проте зазначених у дефініції ознак, на думку науковця, можливо, й недостатньо, оскільки наведена формула не дає відповіді на запитання про межі такого наукового пізнання й переслідуваної мети, а головне – вони не дозволяють відокремити науку від псевдонауки [12, с. 27].

Зі свого боку, під наукою кримінального права М. П. Чубинський вбачав юридичну дисципліну, що досліджує злочин і покарання як певні абстрактні поняття [12, с. 7].

Зокрема, кримінальне право, як зазначав науковець, не звертається до вивчення реальної сторони явищ злочинності, обмежуючи їх формальною юридичною стороною; воно вивчає лише злочинні діяння та покарання, й не бере до уваги ні злочинності в цілому, ані особливостей боротьби з нею. При всьому цьому на кримінальне право покладаються доволі складні завдання, вирішення яких слугуватиме на благо теперішнього та майбутнього. На думку М. П. Чубинського, мета науки кримінального права для теперішнього часу – надати керівництво до правильного розуміння та застосування кримінального закону [12, с. 33, 34].

Проте дослідник також розумів, що, обмежуючись лише однією юридичною стороною, не береться до уваги обставина, що злочин і покарання існують та виявляються у світі реальному, а доходячи в цьому плані до крайнощів, ми можемо дійти й до поступового виродження юриспруденції в схоластику («мертву», «суху» науку – М. П.) [12, с. 35].

Вимоги сьогодення, на думку М. П. Чубинського, кримінально-правова наука у своєму вузькому значенні ніколи не задовольнить і досягнення вказаних цілей не забезпечить. Саме через ігнорування юридичного підґрунтя нездійсненим залишиться важливе завдання правильного розуміння законів, а частково й юридично вивіреного їх застосування. Тобто наука кримінального права все-таки має розширювати змістові рамки, залучаючи до свого предмета матеріал не тільки суто юридичного характеру [12, с. 35].

У більш широкому значенні, на думку М. П. Чубинського, кримінально-правова наука має охоплювати: кримінальну догматику (сукупність кримінально-правових учень, ідей та поглядів), кримінальну етіологію (вчення про причини й умови виникнення кримінальних правопорушень) та кримінальну політику (кримінально-правову політику). Отже, кримінальне право – це наука, що систематично досліджує як юридичну сторону окремих проявів злочинності

з її похідними наслідками у виді покарання, так і безпосередньо генезу злочинності в цілому, висвітлюючи наявні кримінальне законодавство й способи боротьби зі злочинністю. Для успішнішої та доцільнішої організації боротьби зі злочинністю кримінально-правова наука надає необхідні аргументи для проведення соціальних реформ й вироблення кращого кримінального законодавства [12, с. 61–62].

Вищезазначені погляди М. П. Чубинського щодо окреслення змісту завдань науки кримінального права знайшли яскраве підтвердження в маловідомій праці вченого – «Підручник кримінального права. Том I. Загальна частина», що була опублікована в 1915 р. [13]. На сторінках цієї праці автор, з урахуванням досвіду своїх попередніх наукових досліджень, намагався здійснити глибший комплексний аналіз структури й системи науки кримінального права, її завдань, меж та історії. Зокрема, завданнями науки кримінального права вчений вважав вивчення сукупності норм, що охороняються кримінальним законом, або тих суспільних правил поведінки, які вказують на межу між дозволеним і забороненим діянням, різноманітних правових наслідків, що можуть застосовуватися владою і повинні наставати щодо правопорушників. Усе це, на думку М. П. Чубинського, віддзеркалює зміст кримінального права кожного народу в межах кожної історичної епохи [13, с. 7].

Свої доктринальні погляди щодо мотиву кримінального правопорушення М. П. Чубинський виклав у монографічному дослідженні «Мотив злочинної діяльності та його значення в кримінальному праві», опублікованому у 1900 р. [14]. Наприкінці XIX – на початку XX ст. вчення про теорію мотивів злочинів вважалося новітнім перспективним напрямом у кримінально-правовій науці й перебувало на стадії поступової розробки з відсутністю спеціалізованих дисертаційних досліджень заданої проблематики. Таким чином, саме ця фундаментальна робота стала першим вітчизняним систематичним опрацюванням проблемних питань визначення мотиву злочину в кримінальному праві.

Необхідно зазначити, що М. П. Чубинський у своїй роботі [14] на здобуття наукового ступеня магістра кримінального

права (доктор філософії в галузі права в сучасному розумінні – М. П.) провів комплексний аналіз наявної на той час вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, зокрема:

1) сформулював авторські визначення «мотивації» та «мотиву злочину»;

2) вніс новітні дані з різних галузей знань про людину на підтримку своєї теорії мотивів злочинів;

3) розглянув психологічне та моральне значення мотивів;

4) здійснив огляд мотивів на прикладі тогочасних законодавств різних країн Європи;

5) дослідив юридичне значення мотивів і навіть аргументацію щодо можливості практичного застосування вчення про мотиви злочинів у тісному зв'язку з іншими питаннями кримінального права, зокрема вченнями про осудність, караність, необхідну оборону, крайню необхідність, виконання наказу, помилку, рецидив тощо;

6) дослідив вплив мотиву злочину на призначення судом виду та розміру кримінального покарання;

7) запропонував нову авторську класифікацію мотивів у кримінальному праві.

По-перше, М. П. Чубинський сформулював авторське визначення понять «мотивація» і «мотив».

На думку вченого, мотиви можуть існувати тільки там, де є людська свідомість, а отже, мотиви не можна розглядати як виключно інтелектуальний момент [14, с. 12]. Як зазначав М. П. Чубинський, мотивація є причинністю, що проходить крізь свідомість індивіда та призводить до відомого йому результату за сприяння всієї його психіки [14, с. 14].

Під мотивом науковець розумів внутрішню силу, яка, породжуючи вольовий процес, рухає індивідом у його свідомій діяльності та призводить, за сприяння всієї його психіки, до результатів, що виявляються зовні [14, с. 25]. З точки зору науки кримінального права, М. П. Чубинський розглядав поняття мотиву злочину як внутрішню силу, що породжує вольовий процес, рухає індивідом (злочинцем) у його свідомій діяльності й призводить, за сприяння всієї його психіки, до вчинення ним злочинного діяння [14, с. 37].

По-друге, М. П. Чубинський з'ясував вагоме психологічне й моральне значення мотивів.

Учений відзначав, що всі спроби доводити можливість існування воління психіки та свідомої діяльності поза мотивами неодмінно зазнають повної невдачі [14, с. 43]. Дослідник дійшов аргументованого висновку, що залежність волі від мотивів є реальною, тому кожне усвідомлене діяння людини перебуває у прямому зв'язку з мотивом, що його викликав [14, с. 49].

Науковець особливо акцентував увагу на тому, що необхідно суворо відрізнити, з одного боку, фактори злочинності, а з іншого – мотиви вчинення окремих злочинів. Фактор – це родова причина, група явищ, що розглядаються у своїй сукупності й водночас є зовнішніми, тоді як мотив – це індивідуальна та внутрішня причина окремо розглянутого діяння [14, с. 52].

На переконання М. П. Чубинського, для кримінального права необхідний живий, органічний зв'язок з мораллю. Такий зв'язок виявляється в тому, що кримінальне право враховує етичні погляди суспільства і надає оцінку вчиненого діяння не тільки із зовнішнього боку злочинця, а й з боку його внутрішніх моральних почуттів. Саме під час з'ясування останніх, на думку науковця, треба звертати увагу на вчення про мотивацію загалом і на мотив, що викликав конкретне злочинне діяння, зокрема [14, с. 87].

По-третє, М. П. Чубинський довів практичне юридичне значення мотивів і навів аргументи щодо можливості застосування вчення про мотиви злочинів у тісному зв'язку з іншими питаннями кримінального права, зокрема з ученнями про осудність, караність, необхідну оборону, крайню необхідність, виконання наказу, помилку, рецидив тощо.

Дослідник наголошував на тому, що для вчення про осудність суттєвим є критерій достатньої визначеності мотиву [14, с. 259]. Цей критерій, на думку М. П. Чубинського, для осудності є додатковим, а не головним [14, с. 261].

Також науковець акцентував увагу на тому, що правомірні мотиви, безсумнівно, можливі, проте їхня правомірність

можлива лише за умови закріплення в законі. Законодавець має визнати діяння правомірним лише в тому випадку, коли:

1) мотив діяння не містить у собі нічого антисоціального та аморального;

2) правопорядок лише виграє, коли вчиняється таке умисне діяння;

3) особа іншим шляхом не могла запобігти збиткам для правопорядку або для блага окремих осіб, наприклад: а) необхідна оборона, де мотив самозбереження виявляється у формі захисту «винної» особи від незаконного нападу, тобто винна особа безпосередньо сприяє підтриманню правопорядку; б) крайня необхідність, де «винна» особа, рятуючи власне благо чи благо третьої особи, вимушено жертвує іншим чужим меншим благом [14, с. 265–266].

Значну увагу вчений приділяв помилці, але не фактичній чи юридичній, а безпосередньо помилці у процесі мотивації, наприклад: винна особа помилково вважала, що отримала дозвіл від потерпілої особи вчиняти певну дію [14, с. 298]. Водночас, на думку М. П. Чубинського, якщо обставини склалися таким чином, що винна особа здійснила помилку, незважаючи на сумнінність та уважність, мотив її діяльності має враховувати суд у тих фактах і обставинах, які надійшли безпосередньо від винної особи до відома судді, а не в тій межі чи в тому вигляді, що виявилися в реальності [14, с. 300].

По-четверте, М. П. Чубинський дослідив вплив мотиву злочину на призначення судом виду та розміру кримінального покарання й запропонував новітню авторську класифікацію мотивів у кримінальному праві.

На думку науковця, мотив має впливати на призначення судом виду й розміру покарання, оскільки ті винні особи, у діяннях яких наявні очевидні мотиви, що заслуговують окремої уваги з етико-соціальної точки зору, повинні підлягати покаранням іншого виду, аніж ті винні особи, що діяли зі зворотними позитивними мотивами [14, с. 320]. Чубинський М. П. відстоював позицію, що вид покарання має бути організований залежно від мотивів поведінки винних осіб, тобто призначення судом особливих кримінальних покарань

стосовно тих осіб, які мають відмінності від звичайних злочинців, а отже, не потребують виправлення [14, с. 324].

Окрім вищезазначеного, учений навів власну класифікацію мотивів, засновану на етико-соціальному значенні, а саме умовний поділ їх на: 1) моральні (соціальні) та 2) антиморальні (антисоціальні) мотиви [14, с. 46].

Висновки. Таким чином, проведені М. П. Чубинським дослідження меж, завдань і змісту науки кримінального права, мотивів кримінальних правопорушень та їхнього значення для кримінального права і кримінального законодавства, безумовно, заклали міцний фундамент для проведення подальших наукових розвідок довкола цієї проблематики, піднесли здобутки вченого на передовий рівень кримінально-правової науки, а наведені ним аргументовані вказівки, рекомендації, пропозиції та зауваження сприяли майбутньому збагаченню вітчизняної та зарубіжної доктрини кримінального права, забезпечили вдосконалення вітчизняного й зарубіжного кримінального законодавства. Окрім того, на основі проведеного комплексного дослідження керівних учень, ідей та поглядів М. П. Чубинського пропонується:

1. *Науку кримінального права* розглядати як галузь юридичної науки, комплексну структуровану побудовану систему вчень, ідей, концепцій, поглядів і теорій про проблемні питання розвитку поняттєвого апарату кримінального права, закону про кримінальну відповідальність, його основних кримінально-правових інститутів, категорій та норм, кримінально-правової політики держави, кримінально-правових аспектів запобігання злочинності, практики правозастосування кримінального законодавства України та перспектив його розвитку в майбутньому, генези національного вітчизняного й зарубіжного (в тому числі порівняльного) кримінального права і законодавства.

2. *Мотив кримінального правопорушення* розуміти як усвідомлену суб'єктом кримінального правопорушення внутрішню вольову спонуку до вчинення кримінально протиправної дії чи бездіяльності, передбаченої законом про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 pp.): історико-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2008. 436 с.
2. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження : монографія. 2-ге видання, переробл. і доповн. Київ : ВД «Дакор», 2013. 1144 с.
3. Bersin P. Die Charkiver strafrechtliche Schule (1804–1919): eine allgemeine Betrachtung und Analyse der Lehr- und Forschungstätigkeit an der Zaristischen Charkiver Universität in der ersten Etappe der Entwicklung des Strafrechts (1804–1834). *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2015. № 4. S. 298–414.
4. Берзін П. С. Шукач правди (Михайло Павлович Чубинський). Юридична Україна. 2016. № 7–8. С. 87–106.
5. Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права: общая характеристика развития в 1804–1919 годах и анализ деятельности преподавателей уголовного права в Императорском Харьковском университете на протяжении 1804–1834 годов (часть I). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 51–112.
6. Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919 годы): историко-правовое исследование : в 3-х томах. Том 1: Общая характеристика. Научная школа уголовного права в деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета (1804–1834 годы) : монография. Киев : Дакор, 2018. 684 с.
7. Гриценко І. С., Короткий В. А. Юридичний факультет Університету Святого Володимира (1834–1920). Київ : Либідь, 2009. 256 с.
8. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність : монографія. Київ : Освіта України, 2019. 836 с.
9. Усенко І. Б. Чубинський Михайло Павлович. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 6. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 418.
10. Усенко І. Б. Чубинський Михайло Павлович. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. Харків : Право, 2016. С. 813–815.
11. Чубинській М. П. Общая характеристика новыхъ ученыхъ въ уголовномъ правѣ. Киевъ : Типографія Императорскаго Университета Св. Владимира, 1898. 24 с.

12. Чубинский М. П. Наука уголовного права и ея составные элементы. Санкт-Петербург : Сенатская Типография, 1902. 72 с.

13. Чубинский М. П. Учебникъ уголовного права. Т. I. Общая часть. Санкт-Петербург : Типография Шредера, 1915. 58 с.

14. Чубинский М. П. Мотивъ преступной дѣятельности и его значеніе въ уголовномъ правѣ. Ярославль : Типо-литография Э. Г. Фалькъ, 1900. С. I–XX, 1–350.

Puzyrevskiy M.,

Senior Lecturer of the Department of Criminal,
Criminal-Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8835-3238

SCIENTIFIC VIEWS OF M. P. CHUBYNSKYI (1871–1943) ON THE GUIDELINES OF THE SCIENCE OF CRIMINAL LAW AND THE MOTIVE OF A CRIMINAL OFFENSE

The scientific views of M. P. Chubynskyi regarding criminal law science and the motive of criminal offense were studied. It was determined that the research conducted by the scientist on the science of criminal law, the motives of criminal offenses and their significance for criminal law and criminal legislation definitely laid a solid foundation for conducting further scientific research on the given issue, brought the scientist to the advanced level of criminal law science, and the reasoned instructions given by him and proposals contributed to the future enrichment of the theory of criminal and legal science, ensured the improvement of domestic and foreign criminal legislation.

It was found out that the study of the history of domestic criminal law science, in particular, the views of its best representatives, which M. P. Chubynskyi definitely was, served as a basis for improving legal thinking, criminal law and criminal legislation, and the practice of its application in future. The author's position is given regarding the definition of the science of criminal law as a branch of legal science, a complex structured system of teachings, ideas, concepts, views and theories about the problematic issues of the development of the conceptual apparatus of criminal law, the law on criminal responsibility, its main criminal law institutions, categories and norms, criminal law policy of the state, criminal law aspects of crime prevention, practice of law enforcement of criminal legislation of Ukraine and prospects for its development in future, genesis of national domestic and foreign criminal law and legislation. In addition, the author's position was given regarding the definition of the motive of a criminal offense as an internal volitional urge by the subject of a criminal offense to commit a criminally illegal act or omission provided for by the law on criminal liability.

Key words: *scientific views, M. P. Chubynskyi, criminal law, science of criminal law, criminal offense, motive of criminal offense.*

References

1. Berzin, P. S. (2008), *Kyiv School of Criminal Law (1834–1960): Historical and Legal Research*, KNT, Kyiv.

2. Berzin, P. S. (2013), *Kyiv School of Criminal Law (1834–1960): Historical and Legal Research*, PH "Dakor", Kyiv.
3. Bersin, P. (2015), «Die Charkiver strafrechtliche Schule (1804–1919): eine allgemeine Betrachtung und Analyse der Lehr- und Forschungstätigkeit an der Zaristischen Charkiver Universität in der ersten Etappe der Entwicklung des Strafrechts (1804–1834)», *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*, № 4, pp. 298–414.
4. Berzin, P. S. (2016), "Truth Seeker (Mykhailo Pavlovych Chubynskyi)", *Legal Ukraine*, No. 7–8, pp. 87–106.
5. Berzyn, P. S. (2016), "Kharkiv School of Criminal Law: general characteristics of development in 1804–1919 and analysis of the activities of criminal law teachers at the Imperial Kharkiv University during 1804–1834 (Part I)", *Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, No. 1 (6), pp. 51–112.
6. Berzyn, P. S. (2018), *Kharkiv School of Criminal Law (1804–1919): historical and legal study* : in 3 volumes, Volume 1: General characteristics. Scientific school of criminal law in the activity of teachers of the Imperial Kharkiv University (1804–1834), PH "Dakor", Kyiv.
7. Hrytsenko, I. S., Korotkyi, V. A. (2009), *Faculty of Law of the University of St. Volodymyr (1834–1920)*, Lybid, Kyiv.
8. Kolos, M. I. (2019), *Ukrainian criminal law: origin, development and modernity*, PH "Osvita", Kyiv.
9. Usenko, I. B. (2004), "Mykhailo Pavlovych Chubynskyi", *Legal encyclopedia* : in 6 volumes, Volume 6, Ukrainian Encyclopedia, Kyiv.
10. Usenko, I. B. (2016), "Mykhailo Pavlovych Chubynskyi", *Great Ukrainian Legal Encyclopedia* : in 20 volumes, Volume 1: History of the State and Law of Ukraine, Law, Kharkiv, pp. 813–815.
11. Chubynskyi, M. P. (1898), *General characteristics of new studies in criminal law*, Typography of the Imperial University of St. Volodymyr, Kyiv.
12. Chubynskyi, M. P. (1902), *The science of criminal law and its constituent elements*, Senate Typography, St. Petersburg.
13. Chubynskyi, M. P. (1915), *Textbook of criminal law. Volume I. General part*, Schroeder Typography, St. Petersburg.
14. Chubynskyi, M. P. (1900), *Motive of criminal activity and its significance in criminal law*, Typo-lithography E. H. Falk, Yaroslavl.